

Genişletilmiş Özet

Türkiye’de Madde Kullanımının Damgalanması- DAPY Projesi Örneği

Giriş

Esrar, tüm yasa dışı uyuşturucular içerisinde en yaygın kullanılan uyuşturucu maddedir. Uzun yıllar boyunca, esrar kullanımı damgalanma ile ilişkilendirilmiştir (Becker, 1963; Grinspoon & Bakalar, 1995; Kaplan, 1982). Türkiye’de de diğer birçok ülkede olduğu gibi uyuşturucu madde bir suçtur ve madde kullanımı toplum içerisinde damgalanmakla sonuçlanmaktadır.

Türk Ceza Kanunu, kişisel kullanım için uyuşturucu satın alan, alan, yetiştiren veya bulunduran kişilere 1-2 yıl hapis cezası öngörmektedir. Ayrıca 3 yıla kadar tedavi ve/veya denetimli serbestlik seçeneği de bulunmaktadır. Uyuşturucu madde üretimi ve ithalatı veya ihracatı 10 yıldan az olmamak üzere hapis ve satışı veya temini 5-15 yıl hapis cezası ile cezalandırılır. Organize suç varsa ceza iki katına çıkar (EMCDDA, 2019). Bu ağır cezalara rağmen, 2017 yılında 15-64 yaş arası yetişkinlerin kullandığı en yaygın yasa dışı uyuşturucu esrar olurken, onu MDMA/ecstasy ve kokain izledi. Türkiye’de en yüksek yasadışı uyuşturucu kullanımı oranları 15-34 yaş arasındaki genç erkekler arasında rapor edilmiştir (EMCDDA, 2018).

Uyuşturucu madde kullanımı toplum tarafından tabu olarak kabul edilip üstü örtülerek çözüm arayışına girilmemesi, gençlerin uyuşturucu madde konusunda farkındalık geliştirmesini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma Türkiye Ulusal Ajansı ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen “Gençler İçin Uyuşturucu Kullanımının Önlenmesi” (Drug Abuse Prevention for Youth) isimli Erasmus+ projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları gençlerle madde kullanımının önlenmesine yönelik görüşmelerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Gençler görüşmelere gönüllülük esasına göre katılmış olup çalışma için Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Onayı (2021/85) alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı, tabuları anlamak ve Türkiye’de uyuşturucu kullanıcılarının nasıl damgalandığını analiz etmektir. İzlenecek araştırma üç bölümde özetlenmiştir: İlk olarak, teorik çerçeve, ardından çalışmanın tanımı ve nitel veri toplama ve analiz yöntemi açıklanacaktır. Son olarak, : bu çalışmada, katılımcı gençlerin sosyal dünyalarında uyuşturucu madde ile önemli ölçüde karşılaşmalarının yanı sıra bu maddelerin kullanımında tabulaştırma ve damgalama süreçlerinin rolüne yönelik sonuçlar sunulmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, gençlere uyuşturucu madde konusunda farkındalık kazandırmak için tasarlanmış farklı modüllerden oluşan atölye etkinliklerinin yer aldığı “Gençler için Uyuşturucu Madde Kullanımını Önlenmesi” Programı (DAPY) katılımcıları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanmaktadır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar Harran Üniversitesi’nde öğrenim gören lisans öğrencileridir. Görüşmeler 2021 yılı Ekim ayında yüz yüze ve Türkçe olarak yapılmıştır. Daha sonra tüm araştırma ekibinin erişilebilirliği için İngilizce’ye çevrilmiştir. Araştırmanın teorik yapısı Damgalama Teorisi’ne dayandırılmıştır.

Teorik olarak ortaya çıkan temaları kapsamak için görüşmede (Mauthner & Doucet, 2003) farklı bir soru seti kullanılmıştır: Uyuşturucuyu önlemenin katılımcılarla ilgisi, toplumdaki uyuşturucu kullanıcılarının algısı, uyuşturucu kullanıcılarının rolü, aile üyelerinin uyuşturucu kullanımı, toplum içerisinde uyuşturucu kullanımını gizleme gerekçeleri. Bu yaklaşım, temellendirilmiş teori yönteminde (Corbin & Strauss, 2014) bulunan teorik örnekleme prosedüründen esinlenmiştir. Ayrıca araştırmacıların tümevarımsal analizin ilk aşamasında odaklandığı kategorileri daha fazla araştırmak için uygulanmıştır. Elde edilen veriler, Atlas.ti programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde 80’den fazla analitik kategori geliştirmiştir. Bu kategorilerden bazıları şunlardır: “Uyuşturucuların her yerde bulunması”, “damgalanma” ve “damgalama”, “gizleme”, “ailenin rolü”, “aile itibarı” ve “aile kontrolü”dür.

Uyuşturucu Maddenin Ulaşılabilirliği

Katılımcıların büyük çoğunluğu dolaylı olarak esrar ve diğer uyuşturucu maddeler ile karşılaşmaktadırlar. Bu onların yaşam dünyalarında mevcuttur, ancak güçlü sosyal normlar saptırmaya karşı katı sınırlar çizer. Bu nedenle kişisel olarak tanıyacakları, ancak özneler açısından hemen ayrıldıkları kullanıcılar, damgalanmaya maruz kalmaktadırlar. Sosyal normlara uymamak, etkileşim düzeyinde saptıran davranışlarla sonuçlandığından sosyal ortamın dışına itilme karakteristiktir.

“Yaşadığım yerde, etrafımızda konuşmalar var. Biz de duyuyoruz. Yaşadığım yerde uyuşturucu satıcıları ve kullanıcıları var. Aslında [şehirde] en çok satan yer benim mahallem. Onları şahsen görmedim, onlarla doğrudan temasım olmadı”.(D2-2, kadın, 21 yaşında)

“Tabii o zaman ne olduğunu bilmiyordum ama bizi uzak tutuyorlardı. “Bunlar uyuşturucu kullanıyor gitmeyin” diyorlar. Ama gittik. Orada kova (esrar) yapıyorlardı. Şişeler vardı, orada gördük.” (D2-1, erkek, 23 yaşında)

“Mesela öz kardeşimde görüyorum ki böyle bir eğilimi var, belki şu an hala kullanıyordur. (...) 18-19 yaşında okulu bıraktı. Arkadaşlarıyla birlikteyken ailesiyle bağları azaldı. Aileden sürekli nefret etmeye, hatta küfür, argo kelimeleri çok fazla kullanmaya başladı.” (D1-3, kadın, 21 yaşında)

Bir Strateji Olarak Gizleme

Aileler uyuşturucu kullanımını üstü örtülmesi gereken bir tabu olarak görmektedir. Bu nedenle aile içerisinde bulunan herhangi bir madde kullanımını bir strateji olarak sosyal çevreden itinayla gizlemektedirler. Bu anlamda aile gerçeğiyle ilgili bilgileri düzenleyen kurumdur. Aile durumu kontrol etmeye çalışır, çünkü toplumsal sonuçlar sadece söz konusu bireyi değil tüm aileyi ilgilendirmektedir.

“Yakın akrabalarımıza bile söylemiyoruz. Toplum olumsuz tepki verdiği ve bu tür durumları ayıp olarak gördüğü için ailemizi herhangi bir damgalama veya dışlanmadan saklamamız ve dolayısıyla korumamız gerekir. Özellikle, uyuşturucu kullanacak olsaydım kesinlikle kendimi gizlerdim.” (D2-7, kadın, 21 yaşında)

“Önce akrabalarım. İnsanların birbirine çok yakın olduğu yerlerde bunu tamamen gizlemenin zor olduğunu düşünüyorum çünkü çevrelerinde bu konuyu yoğun bir şekilde konuşmaya meyilliler. Bahsettiğim çocuk mesela. Uyuşturucu kullanmaya başlar başlamaz, herkes duydu.” (D2-9, kadın, 21 yaşında)

Ayrımcılık Olarak Damgalama

Katılımcılar ve temsil ettikleri toplulukların üyeleri, kendilerini uyuşturucu kullanımından sağlam bir şekilde ayırmak için, kullanıcılara karşı keskin sembolik sınırlar inşa etme girişiminde bulunarak aktif olarak damgalanıyorlar. Öte yandan, damgalama, uyuşturucu kullanımını gizli tutmanın nihai nedenidir. Damgalama, dışlanma ile sonuçlanır. Tüm aile, sosyal ilişkiler, fiziksel mesafe veya hassas finansal bağımlılıklardan kovulma dâhil olmak üzere topluluk hayatından dışlanma riskiyle karşı karşıyadır:

“Böylece herkes bana mesafe koymaya başladı. Örneğin, yakın arkadaşlarım ya da aileleri başkalarını benimle takılmamaları, hatta benimle yürümemeleri konusunda uyarıyorlar. Belki bugün kardeş dediğimiz bazı esnaflar artık bize borç vermiyor. Yani bize krediyle ürün vermiyorlar, hatta satmıyorlar bile.” (D2-4, erkek, 23)

Sonuç ve Tartışma

Uyuşturucu kullanımı, bireylerin yaşamlarında açıkça hala bir damgalanma kaynağıdır. Çoğu katılımcının benlik kavramı ve statüsü (Goffman, 1963), kendilerini bu damgalardan uzaklaştıracak şekilde korunur. Bulgular, Goffman’ın (1963) ve Becker’in (1963) damgalama ve madde kullanıcıları arasındaki teorik ayrımı referans alınarak yorumlanmıştır.

Damgalama süreçlerini açıklamak için “damgalama gücünü” tartışan Link ve Phelan (2014) damgalama yoluyla elde edilebilecek üç genel amacı araştırmıştır; insanları aşağıda, içeride veya dışarıda tutmak. Yukarıda 2 boyutta detaylandırılan sembolik sınır - kullanıcıları topluluktan koparmak ve topluluğu kullanıcılardan ayırt etmek - artı 3 boyutlu, içselleştirilmiş ve en önemlisi aktif sürgündür. Sosyal düzen korunur, ancak bu koşullar önleme programlarına müdahale etmeyi zorlaştırır veya imkânsız hale getirir. Bu nedenle uyuşturucu madde önleme programları tasarlanırken damgalanma dikkate alınmalıdır.